

kabér, nagy jelentőségre emelkedne az ipar és kereskedelem, uralomra jutna a demokrácia. Apaga satanas, a gróf úr jobban irtózik az ilyesmitől, mint ördög a tömjéntől.» Jegyezzük meg, ezeket a perfid és korlátolt tirádákat maga Zelenski gróf közli újra az egykorú hírlapokból emlékirataiban s velük nemcsak azt bizonyítja, mennyire fölülemelkedhetik az egyenes úton járó ember a hírlapirodalom alacsonyosságain, hanem azt is, hogyan készítette elő a koalíciós korszak, az ő «nemzeti ellenállásának» illúziói mellett, a forradalom felé haladó hírlapirodalom egyeduralmát.

Az idő sokban igazat adott Zelenski grófnak s amiért évtizedes közönyében, ellenszenv, gúny és értelmetlen hahótától kísérve küzdött, annak egy része ma minden nemzeti és gazdasági programalkotórészét teszi. Gabona-, liszt- és bortermésünk külföldi elhelyezését ma az ő tőle kijelölt utakon keressük, a szövetkezetekről hangoztatott nézeteit ma mindenki aláírja, a paraszti kisbirtok erősítése és állandósítása ma szintén nemzeti feladat már, melynek hangoztatásáért senkit sem lehet kivenetni vagy elrágalmazni. A tőzsde reformját a szabadkőműves- és szidokérdést illető nézeteit szintén sokan vallják, akik azonban nagyrészt nem tőle vették azokat s nem is tudják, hogy előtűnik évtizedeken át hirdette elveiket ez a magányos, közéletünkben egyedül álló alak. Még a bármennyire igazolta is az idő Zelenski grótot, akit például a koalíciós politika az O. M. G. E. elnökségéből egy — Károlyi Mihályért buktatott ki s aki a sorstól Károlyi Mihály későbbi pályájában egészen példátlan elégtételt nyert e bukásért, — Zelenski gróf mégis alig gyakorolt nagyobb hatást kortársaira és a közéletre. Parlamenti harcaiban sikerült neki a fedezetlen határidőzlet eltiltására törvényt hozatni — Tisza Istvánnal szemben, aki az ő végzetes liberalizmusában itt is ellene volt az egyéni érvényesülés és kapitalizmus korlátjainak — ezt a törvényt azonban épen az 1919 utáni korszak törölte el, újra kiszolgáltatva gabonatermésünk értékelését és a gazda hasznát a tőzsde irreális játékaiknak. Az inkább csak külsőleg konzervatív legújabb kor itt sem tudta megérteni a Zelenski gróf működésében érvényesülő elvi konzervativizmust.

Hatásának e feltűnő hiánya épen egyéniségének legerősebb tulajdonságából válik érthetővé, abból, hogy ő nem

tulajdonképeni politikus, aki az adott helyzetekben elveit ide-oda hajlodozva érvényesíteni akarja, hanem a gazdaságnak, közelebbről az agrárgazdaságnak embere, aki elveinek gyökereit mélyen leeresztette a talajba, azokon évtizedes pályája alatt nem változtatott, hanem a természetes korlátok közt, melyeket élettartalma és munkaköre jelölt ki számára, iparkodott az agrártársadalom útjait egyengetni. Nemzeti politikának kétségtelenül szűk körű ez a munkásság, de az egész nemzetet, annak minden társadalmi rétegét kiképző politika nem mellőzheti azon munkásságot, melyet Zelenski gróf az agrártársadalom érdekében kifejtett. Az agrárkonzervatizmus. a fontolva haladni akaró agrártársadalom gondolatát ő fejezte ki magas európai színvonalon, «zéleskörű ismeretekkel, becsülettel és elvhűséggel, — ez pedig az egész nemzet javára végzett munka, melynek ő bizonyára érzi is felemelő voltát.

Emlékiratainak hatalmas köteté a századvégnek és századkezdetnek talán legértékesebb és leghitelesebb történeti kútfője. *Szekfü Gyula.*

Komáromi János: Régi ház az országútnál. (*Genius-kiadás.*) Magányos és elhagyatott ház áll az országút szélén, vagy három ködobánsyira vetve ki a faluból; a ház előtt, az árok tetejében egy kajla akác dül el ferdén. Fergeges, havas éjtszakákon farkasok ordítanak a ház körül és az egész környék tudja, hogy kísértek járnak az elhagyatott ház tájékán, néha a házban is; egyszer-egyszer megroppan a léc a lábuk alatt a padláson vagy a pitvarban.

A ház egyetlen lakoszobájában a boglyaskemencén üldögél Petykó Mihály, vén obsitos a régi lombardiai világból. A két térdét magasra felhúzza, a fejét eleresztve, éjjel-nappal csöndesen szundikál. Őt magát csak a tömötlen ránc tartja össze, szétmálló katonasapkáját pedig csak a beleivódott zsír. Ha néha szól hozzá valaki, a vén obsitos felrezen és megkérdi:

— Katona öcsém, él-e még Ferenc József császár?

Néha a kísértek is zavarják a vén obsitost, mikor túlságosan zajosan jönnek-mennek a házban, odanyomják az orrukat az ablaküvegére és belesnek, vagy épen ki is nyitják az ajtót, hogy beosonjanak a szobába. Petykó Mihály ilyenkor előkapja görcsös botját a boglyaskemencéről és vakmerő-

ségüktől feldühödvé, rájuk kiált: Kert áj! Mars hinaus, mert végigvágok rajtatok, — és a kísértetek ijedten elvonulnak.

A házbán és a ház körül lassacskán folyik tovább az élet. Az országúton népek sereglenek befelé a városba, a parasztok szekerei egymással előzködve hajtanak, fényes úri fogatok vágatnak el csattogó szerszámok lovakkal, gyalogutasok baktatnak lehorgasztott fejjel az útszéli ösvényen. Mindig új vándorok igyekeznek tovább az országúton, csak az országút marad változatlan. A magányos ház lakói is mindig tovább haladnak az úton, amely a bölcsőtől a sír felé vezet. Mudrony József, a ház gazdája, hosszú időnkig keservesen sinylődik a magányban és a szegénységben. Ilyenkor nagyon elhagyja magát, jámbor lesz és béketűrő, örökösen elhalt feleségének árnyékával vesződik, amely ott lebeg körülötte, hogy emlékeztesse gyermekeire és lelkére kösse a sorsukat. Amint azután egy kicsit jobban megy a dolga, Mudrony József nyomban nekiszilajul, hányja magát, garázdálkodik, se Istenel, se emberrel nem törődik többé, vasárnaponként a kocsmában szekérrúddal vág rendet a verekedő legények között. Mudrony Sanyi, a pataki diák, az első szerelem csodálatos napjait éli Pintér Mária, a postamester leánya mellett. Kis diákból lassan fiatal emberré serdül, azután a légiesen poétikus szerelmet megzavarják az első szexuális viharok. Akik szeretik egymást, messze elszakadnak egymástól, mások összekeverülnek, az emberek egész sorának élete, sorsa alakul és fejlődik a regényben. Látjuk Csótán Bertalan nagytitestető urat, a taktabüdi kálvinista papot és egész családját, Radványi jegyzőt és szép leányát, Máriát, aki mellett Mudrony Sanyi egy-egy pillanatra még Pintér Máriáról is megfélelkezik; Szopkó Mihályt, az Amerikát járt parasztot, Feczkó Jancsit, a szegény, nevetségesen és könnyfakasztóan félszeg béreslegényt, Nadzon kovácsot, az urak dühös ellenségét és jóindulatú, békeséges természetű Pali fiát, Balogh János sógort és Vajda György sógort, a számadó juhászt, az embereknek, kocsiknak és nagyoknak egész hosszú sorát. Ki felnő, ki megöregszik, kit pedig letesznek a csendes, hideg földbe. Mudrony József folytonos lelkiifurdalások köztben ugyan, de azért változatlan, rideg erőszakossággal kergeti a sírba második feleségét is. Mudrony Sanyi

régen elszakadt már Pintér Máriától, talán az egyetlen nőtől, aki mellett boldog lehetett volna és mindezek mögött a háttérben ott kísért az orosz rém. Az országúton egymás nyomába lépnek a nagy keresztet hordozó, torzonborz zarándokok, akikről tudnivaló, hogy a muszka cár spionjai. Amíg sokan látják őket az országúton, addig lehajtják a fejüket és zsolozsmákat énekelnek, az erdő tövében, eldugott helyeken azonban ököltre fogják a keresztet és megfenyegetik, vagy megverik vele a parasztokat. Minden változik, de a régi ház még mindig áll az országút szélén. Petykó Mihály, vén obsitos vitéz még mindig ott szunyókál a kemence hideg kucikjában és fel-felriadvá lesi a kísérteteket. Azután majd egyet roppan egyszer a régi ház is, maga alá omlik és nem fog megmaradni pusztá hire sem. Eltűnik a ház, mint ahogy eltűnünk mi magunk is. Jöttünk a végtelenből és elveszünk a végtelenbe. S nagy hallgatás marad utánunk . . .

Az olvasó az utolsó sorok után összecsukja a könyvet és szinte csodálkozva figyelni önmagában a meghatott, elérzékenyült hangulatot, amely az olvasottak nyomán támadt benne. Milyen keveset kapott tulajdonképpen cselekvésben, történetekben és mégis milyen sokat érzésben, hangulatokban, megértésben. *Komáromi* János ezúttal lemondott mindenről, amit általában a hatáskeltés eszközeinek ismerünk. Nem írt romantikus történetet, amely pedig oly könnyen fakadt mindig az ő dús fantáziájából. Nincs ebben a könyvben egyetlen nagyzenésű szó, egyetlen megdöbbentő vagy megrázó esemény sem; csöndesen, finoman megírt, apró részletek következnek egymás után, szinte észrevétlenül alakulva össze egyetlen egészé. Mire az olvasó egy kicsit előbbre jut a könyvben, már benne él annak egységes hangulatában, már érzi egyértelműen kimondott szavak nélkül is az átfogó gondolatot, amely mint hatalmas, bolthajtás borul a regény fölé.

Komáromi ezúttal nem mesét akart adni. A regény mondanivalója, alaphangja ez: jöttünk a végtelenből és elveszünk a végtelenbe. Ezt azután a legegyszerűbb és épen ezért a legmagasabbrendű módon mondja el. Az egész regényben sehol sem beszél az író, mindenütt csak az alakjai jövemenésén, gondolatain, tettein keresztül nyilatkozik meg. Elénk rajzol egy egész csomó sziluettet, amelyek való-

ban mind a végtelenből támadnak és a végtelenbe vesznek. Mikor a könyv utolsó mondatával végül megjelöli alap-témáját, ennek hangulata már réges-régen benne él az olvasóban, akivel az író maradéktalanul tudta közölni ér-zéseit.

A regény egészen külön lezárt, élő világ. Huszonöt-harminc különböző ember szerepel benne, úgy áradnak elő Komáromi tollából, mint az ezeregy-éjtszaka csodalámpájából a szellemek, de egy sincs közöttük sablón-figura, mind érdekes egyéniség, aki eleven életet él. Az egyik színesebb, emberibb és megkapóbb, mint a másik. A leg-tökéletesebb talán Mudrony József, a jót nyugtalanul áhító, önmagával elé-gedetlenül töprengő parasztember, akit garázda, erőszakos ösztönei lélekben újra és újra darabokra tépnek. Ugyan-ilyen megkapóan emberi figura a fia is, Mudrony Sanyi, akiben erős értelme és intelligenciája mellett benne él a kamaszkor minden félszesege és nyug-talansága. Pintér Mária, a postamester leánya, fokozatosan kibontakozó női öntudatosságával, csiszolatlan, de ösz-tönösen finom érzékével a legbájosabb irodalmi nőalakok közül való. Az a mód, ahogyan Komáromi a fiútestvér-nek a leányhoz való viszonyát megraj-zolja, észrevétlenül szembeállítva az ifjú szerelmes rajongásával, közvetlen igazságával önmagában véve is mű-remek.

Ugyanígy hatnak a könyv többi alakjai is. Egyik sem jár a végtelenben, nincsenek köztük angyalok és visszataszító intrikusok, mind embe-rek, jószándékokkal és hibákkal, bec-sületes törekvésekkel és gyöngeségek-kel. Mindvégig meglátszik, hogy az ala-kok szeretetben fogantak meg az író lelkében. Bizonyos, hogy hosszú évekig hordozta magában ezeket a figurákat, a Taktaköz, Sárospatak és Verho falu embereit, töprengett rajtuk, simitgatta őket, eligazgatta magában életüket és sorsukat. Hogy azután ilyen közvetle-nül, élettellenesen kerültek ki a lélek me-legágyából a szabadba, az megragadó írásművészet. Komáromi egyik legna-gyobb és legbiztosabb művésze a toll-nak. Kicsiszolt művészet ez, amely az egységes célokat a részletek szépségei-ben elmerülve sem téveszti szem elől, mindig a legpontosabban el tudja érni a tervezett hatást, azt, amit érez, tö-kéletesen át tudja éreztetni a mások-kal is.

Az, amit Komáromi ebben a könyv-

ben megfogott, szinte megfoghatat-lannak látszik: a végtelen, a maga emberi beláthatatlanságában... Kom-áromi művészetének ez sikerült: a könyvnek minden perspektívája a vég-telenbe nyílik. Csöndes, finom hatá-sainak tiszta erejével legjobban talán Dickensre emlékeztet. Annak, aki még frissen hatása alatt áll, benne él han-gulatában, nem jut eszébe azon töp-rengenie, hogy vannak-e a regénynek hibái is. Zavartalanul kell örülni ennek az alkotásnak, amely bizonyára mér-földkövet jelent Komáromi János írói pályáján.

Thury Lajos.

Gombos Albin: A grönlandi titok. Re-gényes történet négy részben. (Kiadja a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.) Gom-bos Albin, a Tudományos Akadémia tagja, nevének nemcsak a tudományos, körökben szerzett becsületet, hanem az olvasmánykedvelő ifjúság körében is. Megteremtett egy alakot, Hásas Mu-kiét, a tetőtől-talpig derék fiút, akinek viselt dolgait számos könyvben öröki-tette meg. Ennek a négy részből álló ifjúsági regénynek is ő a hőse. Tárnya pedig egy kis magyar hajónak az útja, amely a háború alatt kiszorulván a fiumei kikötőből, Grönlandba vitorlá-zik, hogy fényt derítsen egy ott állító-lag elhunyt magyar vadász sorsáról. A hajó el is éri célját, de mennyi kalan-don, viszontagságon kell átesnie! Ellen-séges hadihajók állják útját, de a ma-gyar hajósok hol ügyes hajózási műve-letekkel, hol furfangos cselekedésekkel megmentik hajójukat. Majd szemfüles tengeri hatóságok elé kerülnek, de lele-ményességükkel ezeket is kijátszák. Vi-harba jutnak, úszó jéghegyek útjába kerülnek, azonban ezek sem árthatnak nekik. Pedig a hajócskának parancs-noki hídján nem is tapasztalatokban gazdag kapitány áll, hanem egy ser-dülő fiú, aki csak most került ki a ha-jóiskolából. De ez a fiú a mi Hásas Mukink, akiben a gyermeki gyöngéd-ség férfias elszántsággal párosul. A le-gényesség a legderekből tengerészek so-rából való, a hajó utasai pedig a leg-különbözőbb emberi jellemek képvise-lői: valamennyiök jóra való ember, de legtöbbjük komikus jellemű s fél-szességük üdítő vidámságot hoz az iz-galmas helyzetekbe.

A színes romantikának és a komikus elemeknek pompás szövevénye ez a könyv. Igazi értéke azonban még mé-lyebb forrásokból fakad. Léha kalan-dok mesterkéltség helyett igazi